

Cirkulární ekonomie a ekonomika 2

Státy, podniky a lidé na cestě do doby postfosilní

- Znamená energetická krize ohrožení, nebo upevnění budoucnosti obnovitelných zdrojů?
- Jak zasáhne válka do vývoje cirkularity?
- Regulace a legislativa oběhového hospodářství v energetické krizi a v době mezinárodního napětí
- Změny v podnikovém managementu: nové chápání strategických rizik i produkčních řetězců
- Občané na cestě k cirkularitě

Církulární ekonomie a ekonomika 2

Státy, podniky a lidé na cestě do doby postfosilní

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

prof. Ing. Eva Kislingerová, CSc., a kolektiv

Cirkulární ekonomie a ekonomika 2

Státy, podniky a lidé na cestě do doby postfosilní

Knih je monografie

Vydala Grada Publishing, a.s.
U Průhonu 22, 170 00 Praha 7
tel.: +420 234 264 401
www.grada.cz
jako svou 8779. publikaci

Odborní recenzenti:

Dr.h.c. prof. Dr. Ing. Elena Horská, Slovak University of Agriculture in Nitra
prof. Ing. Miroslav Žižka, Ph.D., Technická univerzita v Liberci

Vydání knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství Grada Publishing, a.s.

Odpovědný redaktor Petr Somogyi
Grafická úprava a sazba Eva Hradiláková
Návrh a zpracování obálky Zdeněk Dušek
Počet stran 240
První vydání, Praha 2023
Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a.s.

© Grada Publishing, a.s., 2023
Cover Photo © Depositphotos/deeangelo

Knih vznikla za podpory Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích z grantu GAJU č. 121/2020/S Principy cirkulární ekonomiky v regionálním managementu vedoucí ke zvýšení efektivnosti systémů.

ISBN 978-80-271-6809-5 (ePub)
ISBN 978-80-271-6808-8 (pdf)
ISBN 978-80-271-2932-4 (print)

Obsah

O autorech	9
Úvod	13
Dva faktory zpochybňující moderní svět	14
Cirkularita, globalizace a nezávislost	16
Mimořádnost covidové a energetické krize	18
Několik poznámek ke struktuře publikace	20

Část I Dopady krizí na globální, kontinentální a národní prostředí

1 Makroekonomický vývoj za pandemie, energetické krize a války – hlavní trendy	27
1.1 Podstatné rysy pandemického šoku	27
1.1.1 Politická souvislost pandemického šoku	30
1.1.2 Srovnání podle hrubého domácího produktu	32
1.1.3 Srovnání podle inflace	34
1.1.4 Srovnání podle poměru dluhu k HDP	36
1.1.5 Srovnání podle deficitu	40
1.1.6 Závěry o pandemické krizi a jejím vztahu k cirkularitě	42
1.2 Podstatné rysy energetické a cenové krize	45
1.2.1 Kvantitativní uvolňování a inflace	46
1.2.2 Mechanismy energetické a cenové krize	52
1.2.3 Zhroucení komoditních vazeb	56
1.2.4 Zhroucení logistických vazeb	57
1.2.5 Problém s čipy a stavebními materiály	58
1.2.6 Válka na Ukrajině jako akcelerační faktor krize	58
1.2.7 Závěr: Systémový problém?	60
1.3 Strategická rizika, „nový“ aspekt makroekonomiky i podnikové ekonomiky	61
1.3.1 Obecná východiska	61
1.3.2 První příznaky aplikace požadavku ekonomické bezpečnosti	63
1.3.3 Vliv aplikace strategické bezpečnosti na cirkulární ekonomiku	64
1.3.4 Vyspělé země na rozcestí či na scestí	66

1.3.5	Podniková ekonomika v časech energetické krize	74
1.3.6	Závěr: Nejistá budoucnost	76

2	Proměny globalizace v krizových časech	87
2.1	Má globalizace budoucnost?	87
2.1.1	Kritika globalizace	87
2.1.2	Deglobalizace a další varianty	88
2.1.3	Pokusy o „remízu“	90
2.2	Nová kritika globalizace	92
2.2.1	Automatizace, robotizace a umělá inteligence jako antiglobalizační tendence	93
2.2.2	Reakce na pandemii ve vztahu ke globalizaci	94
2.2.3	Reglobalizace a Průmysl 4.0	95
2.2.4	Závěr: Cesta dál	101

Část II Podniky v postcovidové a poválečné době

3	Změna podnikatelského prostředí	113
3.1	Obecné poznámky k podnikatelskému prostředí a jeho analýza	113
3.1.1	Charakteristiky podnikatelského prostředí	114
3.1.2	Změna podnikatelského prostředí v důsledku pandemie covid-19 a válečných konfliktů	117
3.1.3	Výzkumy manažerských nálad	118
3.2	Konkrétní změny podnikatelského prostředí	121
3.2.1	Růst nákladů	121
3.2.2	Poptávka	121
3.2.3	Financování	122
3.2.4	Zaměstnanost a nezaměstnanost	122
3.2.5	Energetické zdroje	123
3.3	Specifické reakce na změnu podnikatelského prostředí	124
3.3.1	Trendy v logistice	124
3.3.2	Trendy v řízení lidských zdrojů	125

4	Změna pohledu na efektivitu podnikatelské činnosti	131
4.1	Spor tradice a inovace, tvrdých dat a udržitelnosti	131
4.1.1	Tradice	132
4.1.2	ESG při hodnocení podnikatelské činnosti	132
4.1.3	Evropská směrnice CSRD	134

4.2	Souvislosti mezi udržitelností a cirkulární ekonomikou	135
4.2.1	Inovace a podpora inovací	136
4.2.2	Míra cirkularity v podnikovém prostředí	137
4.2.3	Závěr: Cirkularita jako cesta ke konkurenční výhodě	139
5	Nový vztah spotřebitel–výrobce: tlak na úspornost příštích výrobků	143
5.1	Tlak na restrukturalizaci	144
5.2	Problematika ceny	144
5.2.1	Několik obecných pravd o cenách	144
5.2.2	Podstatné faktory tvorby cen	146
5.3	Demografické faktory	146
5.3.1	Vliv válečné migrace	148
5.3.2	Průmysl 4.0 a trh práce	148
5.3.3	Cirkulární technologie a trh práce	149
5.3.4	Vliv demografie na hodnotový systém	149
5.4	Sociologické faktory konzumní a informační společnosti	150
5.5	Reakce podniků na syntézu krizí pro strategii tvorby cen	152
5.5.1	Strategie cirkulárního designu výrobku pro snížení jeho ceny	153
5.5.2	Rizika účasti státu v rámci inovace cirkulárního designu ke snížení cen – fenomén morálního hazardu	155
6	Optimalizace cirkulárních záměrů: limity a příležitosti	161
6.1	Optimalizace cirkulárních záměrů	161
6.2	Limity životního cyklu cirkulárních projektů	162
6.3	Optimalizace cirkulárních projektů (CP)	164
6.3.1	Duální omezení a vazba: nabídka – poptávka	168
6.3.2	Zlepšení, zdokonalení a implementace projektů	171
7	Podnikové prostředí a cyklus	177
7.1	Pojem ekonomický cyklus	177
7.2	Indikátory ekonomického cyklu (BCI)	177
7.2.1	Jednotlivé a složené indikátory	179
7.3	Druhy ekonomických cyklů, podnikové prostředí a energetická krize	179
7.3.1	Makroekonomický pohled na cyklus	179
7.3.2	Energie a mikroekonomický pohled na cyklus	181

7.4	Inovační cyklus a cyklus produktu	182
7.4.1	Inovační cyklus	183
7.4.2	Vliv hospodářského cyklu na inovace	183
7.4.3	Závěr: Inovace a zaměstnanost	184

8	Podnik v prostředí strategických rizik	187
8.1	Historický exkurz	188
8.2	Nabourání důvěry	190
8.2.1	Pandemický šok a strategická rizika podniků	190
8.2.2	Strategická zklamání vlád	191
8.3	Svět plný strategických rizik	193
8.3.1	Závěr: Poučení z krizového vývoje	194

Část III Občané na cestě k cirkularitě

9	Vysoké ceny = vysoká ochota šetřit	201
9.1	Energie a potraviny ve spotřebním koši	201
9.1.1	Dopady inflace na poměry spotřeby	202
9.2	Energie a budovy	203
9.2.1	Potenciál nových udržitelných zdrojů vyvolaných růstem cen energií	204
9.3	Elektromobilita a její perspektivy	208

10	Demografie a komunální odpad	213
10.1	Odpady jako předmět výzkumu	213
10.1.1	Stav třídění v České republice	214
10.2	Demografické faktory a třídění odpadů	215
10.2.1	Generace	215
10.3	Reálná ochota třídit a faktory rozdílů	216
10.3.1	Názory respondentů na třídění odpadu	216
10.3.2	Generační rozdíly v postojích ke třídění odpadů	219
10.4	Profily respondentů	220

Doslov	230
---------------	-----

Abstrakt	232
Abstract	234
Seznam tabulek	236
Seznam obrázků	237
Rejstřík	239

O autorech

Prof. Ing. Eva Kislingerová, CSc.

(editorka publikace a autorka několika kapitol)

Vedoucí Katedry aplikované ekonomie a ekonomiky Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, členka Katedry strategie Fakulty podnikohospodářské VŠE v Praze. Zabývá se především podnikovou ekonomikou, manažerskými financemi, oceňováním, insolvencí a restrukturalizací podniků, v posledních letech se věnuje také problematice cirkulární ekonomiky, zvláště dopadům prosazování oběhového hospodářství na podniky.

Je autorkou a spoluautorkou řady publikací, například *Manažerská ekonomika*, *Manažerské finance*, *Finanční analýza – krok za krokem*, *Podniková ekonomika*, *Oceňování podniku*, *Sedm smrtelných hříchů podniků* a dalších. Její publikační činnost ke konci roku 2021 přesáhla 480 záznamů. Je členkou několika vědeckých a oborových rad na veřejných vysokých školách, působí dále v redakčních radách časopisů *Politická ekonomie* a *Oceňování*. Čtyři roky byla náměstkyní primátorky hl. m. Prahy pro finance a rozpočet. Své názory publikuje i na blogu na serveru idnes.cz.

Doc. Ing. Ivana Faltová Leitmanová, CSc.

Vyučuje či v minulosti vyučovala ekonomii a hospodářskou politiku na Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, na Vysoké škole ekonomické v Bratislavě, na České zemědělské univerzitě v Praze a také na Vysoké škole ekonomické v Praze, kde byla jmenována docentkou. V současné době píše a přednáší o mikro- a makroekonomických tématech se zaměřením na trh práce a regionální problematiku. Publikovala více než 50 příspěvků v recenzovaných časopisech a sbornících a jako autorka nebo spoluautorka je podepsána pod šesti monografiemi.

Doc. Ing. Martina Novotná, Ph.D.

Martina Novotná vystudovala Národohospodářskou fakultu Vysoké školy ekonomické v Praze, obor ekonomická statistika. V roce 2022 se habilitovala na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích. Je členkou katedry aplikované ekonomie a ekonomiky na Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. V rámci pedagogické činnosti se zaměřuje na podnikovou ekonomiku, ekonomickou statistiku a analýzu. Je autorkou řady vědeckých publikací a spoluautorkou monografií orientovaných na ekonomickou efektivnost, vztahy mezi indikátory na mikro- a makroúrovni.

Ing. Jaroslav Šetek, Ph.D.

Od doktorského studia (ukončeného v roce 2001) na Vysoké škole ekonomické v Praze se zajímá o sociální dimenzi ekonomické teorie a hospodářské politiky. Svůj dlouholetý zájem směřuje i na interdisciplinární vědecký výzkum a vzdělávací programy v rámci svého působení na Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity, a to na integrální tendence sociální a cirkulární ekonomiky v nástupu éry Průmyslu 4.0 v kontextu institucionální ekonomické teorie.

Doc. Ing. Václav Beran, DrSc.

Výzkumný pracovník a pedagog, působí na Jihočeské univerzitě v Českých Budějovicích, pracoval na univerzitách v Německu a Velké Británii. Publikuje v časopisech a je autorem knižních publikací. Je spolupůvodcem patentu na ekologický energetický zdroj v Evropské unii a Spojených státech. Spolupracoval na projektech rozsáhlých investičních celků jako Olympia Mnichov, Národní divadlo Praha, Kongresové centrum Praha a dalších. Ve výzkumu a pedagogice se zaměřuje na ekonomiku dynamických procesů a jejich aplikaci v přípravě investic. Pozornost věnuje ekonomice územního rozvoje a realizaci rozsáhlých investičních celků.

Doc. Ing. Tomáš Volek, Ph.D.

Je docentem na Katedře aplikované ekonomie a ekonomiky Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, kde se habilitoval v roce 2022. V pedagogické oblasti se zaměřuje na výuku mikroekonomie a makroekonomie. Ve vědecké oblasti zkoumá především oblast produkčních analýz a měření efektivity využívaných výrobních faktorů. Výstupy vědecké činnosti publikuje ve vědeckých časopisech a na mezinárodních konferencích. Je předsedou Akademického senátu Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity a členem redakční rady časopisu *Acta Universitatis Bohemiae Meridionalis*.

Ing. Antonín Šmejkal, Ph.D.

Působí na Katedře aplikované ekonomie a ekonomiky Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Podílí se na výuce předmětů Ekonomika podniku, Manažerská ekonomika, Projektování investic, Oceňování podniku a majetku, Hodnocení veřejných zakázek a vícesměstrálního projektu FIRMA. Zároveň je členem statutárních orgánů několika firem z oblasti obchodu, cestovního ruchu, facility managementu, ekonomického, účetního a daňového poradenství. Profesně se zaměřuje zejména na oblast tvorby podnikatelských záměrů a hodnocení efektivnosti investičních projektů.

Doc. Ing. Dagmar Škodová Parmová, Dr. rer. soc. oec.

Děkanka Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích, členka Katedry aplikované ekonomie a ekonomiky se dlouhodobě věnuje ekonomice a řízení služeb v kontextu regionálního managementu a cestovního ruchu. V rámci Best Business Award Fora je viceprezidentkou pro Českou republiku a členkou odborné poroty pro udělování ceny za udržitelné řízení podniku v Evropském regionu Dunaj – Vltava. Je aktivní v odborných svazech a sdruženích, respektive vědeckých radách univerzit (například v České společnosti ekonomické, Österreichische Gesellschaft der Agrarökonomie, Společnosti vědeckých expertů v cestovním ruchu či ve výše zmíněném BBA Foru).

Ing. Jiří Alina, Ph.D.

Působí jako tajemník Katedry aplikované ekonomie a ekonomiky Ekonomické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích. Jeho primárním vědeckým zájmem je propojení silniční dopravy, dopravní infrastruktury s ekonomickou situací regionu a ekonomikou obecně. Během doktorského studia se věnoval nákladům dopravních kongescí. Jeho pedagogická aktivita spočívá ve výuce mikroekonomie a makroekonomie. Je členem České společnosti ekonomické, ediční rady časopisu *Auspicia*, pracovní skupiny tvorby dopravního plánu města České Budějovice a dalších institucí. Vědecky spolupracuje s Georgia Southern University v Savannah a s Northeastern Illinois University v Chicagu.

Doc. RNDr. Renata Klufová, Ph.D.

Pedagožka a výzkumná pracovnice na Ekonomické fakultě Jihočeské univerzity, kde působí od roku 2008 i jako proděkanka pro pedagogickou činnost. Zaměřuje se na geografické informační systémy, demografii, ekonomickou geografii a geografii cestovního ruchu. Mimo to se věnuje aplikaci kvantitativních metod v regionálním rozvoji. Členka České geografické společnosti, České demografické společnosti a České asociace pro geoinformace.

Andrzej Skibiński

Odborný asistent na katedře ekonomie, investic a nemovitostí Fakulty managementu Technické univerzity v Čenstochové. Jeho výzkumné zájmy se týkají demografie, řízení lidských zdrojů, sociálně-ekonomické politiky a odpadového hospodářství. Je členem Polské ekonomické společnosti, Polské společnosti pro sociální politiku a Polské společnosti pro řízení výroby.

Úvod

Prof. Ing. Eva Kislingerová, CSc.

Roky 2020 až 2022 patří pravděpodobně k těm **nejpodivnějším**, jaké z ekonomického hlediska naše židovsko-křesťanská civilizace za více než tři tisíce let své existence zažila.

Nesporně v minulosti již došlo k **hlubším propadům výkonnosti hospodářství**, které přitom nastaly také následkem šíření **nemocí**, zcela jistě probíhaly i daleko **ničivější** a samozřejmě nepoměrně rozsáhlejší **válečné konflikty**, avšak shody okolností, jaké jsme zaznamenali v tomto posledním, ještě velmi čerstvém období, jsou přesto skutečně mimořádné. A to jak svým **charakterem**, tak i svými **dopady**.

Je proto potřeba analyzovat události posledních let a zamyslet se nad jejich důsledky. A také nad tím, proč je náš současný civilizační model tak „**křehký**“ vůči atakům nemocí a válečných konfliktů. Neboť, jak již bylo zmíněno, pandemie nové nemoci ani rusko-ukrajinská válka nebyly a nejsou z historického hlediska výjimečné svou smrtností či rozsahem, přesto mají kontinentální a v řadě ohledů celosvětové **hluboce negativní dopady**.

Každopádně je tedy nutné události posledních let pokud možno detailně prozkoumat a analyzovat. **Speciální otázkou** tohoto zkoumání pak je, zda a nakolik bude zmíněným vývojem ovlivněno směřování vyspělých zemí a spolu s nimi také většiny světově významnějších zemí k **preferenci cirkulární ekonomiky**. V důsledku to znamená například posun ke snižování emisí či k recyklaci materiálů, k novému cirkulárnímu designu výrobků a k řadě dalších změn a nových systémů, které mají jako společného jmenovatele větší míru **šetrnosti k životnímu prostředí**.

Opačnou variantou pak je, zda tyto krizové roky nepovedou svými důsledky k upozadění těchto aspektů podnikatelské činnosti člověka a k jednoznačnému **upřednostnění efektivity** a ziskovosti, a to i za cenu návratu k tak zvaným „špinavým technologiím“.

Není tím samozřejmě řečeno, že by přinejmenším **část cirkulárních postupů a technologií** nebyla vysoce efektivní, avšak je nesporné, že v mnoha dalších případech je tato efektivita zjevná **zvláště** či **teprve** tehdy, pokud v rámci produkčních řetězců existují mechanismy vynucující komplexní nebo alespoň částečné zakalkulování **negativních externalit** do celkových nákladů producenta.

Dva faktory zpochybňující moderní svět

Velmi zjednodušeně nastala v posledních letech kombinace **dvou faktorů**, z nichž každý byl mimořádně specifický.

Za prvé jsme v letech 2020 až 2021 zažili ojedinělé zastavení ekonomických aktivit vlivem **pokusů vládních míst** v mnoha státech chránit především vyspělé společnosti před pandemickým šířením **nemoci covid-19** způsobené novým typem koronaviru SARS-CoV-2. Bez ohledu na protiepidemická opatření pak platí, že **samotná nemoc** svou relativně **vysokou agresivitou a smrtností** u rizikových množin obyvatel způsobila významné ekonomické ztráty a problémy i sama o sobě, tedy bez ohledu na opatření snažící se zastavit nebo alespoň zpomalit její šíření.

Samozřejmě přes veškerou zákeřnost nové nemoci **nelze** covid-19 z hlediska jeho smrtnosti a dalších parametrů ani zdaleka **přirovnávat** například k moru nebo k choleře, jejichž epidemie ničily populaci evropského kontinentu po celá staletí a znamenaly v různých vlnách redukci počtu obyvatel mnohdy o desítky procent.¹ Podobně obrovské byly společenské změny, ke kterým tyto relativně pravidelně se opakující epidemické ataky vedly. Kdybychom měli vyzvednout jednu ilustrativní, pak lze říct, že velmi pravděpodobně by bez nich byly dějiny evropského a anglosaského náboženského i politického myšlení naprosto jiné. Jednou z intelektuálních odpovědí na opakující se morové rány bylo totiž reformní hnutí a vznik protestantismu jako náboženského, ale také politického směru.²

I jenom z takovéhoho náznaku je jasné, jak zásadní vliv na celý kontinent toto po mnoho staletí permanentní nebezpečí mělo. Tváří v tvář faktu, že během let 1400 až 1499 zasáhlo oblast dnešní České republiky celkem 29 různých epidemií, z nichž nejméně pět lze označit za mimořádně smrtící,³ se nelze divit celkově pochmurnému dobovému pohledu na lidskou perspektivu. A to zvláště s přihlédnutím k faktu, že v předchozím 14. století byla situace ještě daleko horší a v letech 1345 až 1351 pomřela v několika vlnách nemoci třetina a možná až polovina obyvatel kontinentu.⁴

Porovnávat covid-19 s těmito skutečně apokalyptickými událostmi by tedy bylo pochopitelně hrubě zkreslující. Nicméně zatímco společnost 14. a 15. století byla na podobné „rány osudu“ přivyklá a přijímala je do určité míry s jistou dávkou pokory, **naše společnost** založená na „všemocném člověku“ a důvěře v rozum a vědu se **zdá být daleko více otřesena** i následky, které jsou oproti historickým příkladům nepoměrně menší.

Pokud tedy byla prvním faktorem krize pandemie nemoci covid-19, tím druhým se stala v **druhé polovině roku 2021 energetická a cenová krize**, umocněná na konci února 2022 **vstupem invazních jednotek Ruské federace na Ukrajinu**.

Cenová a energetická krize 2021–2022 nesporně patří k **výrazným negativním ekonomickým událostem** posledních desetiletí, nezdá se však, že by šlo o zásadnější zlom, než jaký přinesly například první a druhý ropný šok.⁵

Také je třeba zdůraznit, že jakkoliv jde v souvislosti s útokem Ruské federace na Ukrajinu o válku mimořádně krvavou a brutální, **není možné** ji plně **porovnávat** s mnohými konflikty z minulosti. A to jak z hlediska počtu obětí mezi vojáky a civilním obyvatelstvem, tak ani z hlediska velikosti území, které je válkou zasaženo.⁶

Avšak platí něco podobného jako výše v souvislosti s otázkou pandemie. Současná společnost vyspělých zemí nebyla naprosto připravena na to, že uvnitř civilizačního centra (byť na jeho okraji) mohl vypuknout střet přinášející takto děsivé souvislosti.

Nelze tedy přehlédnout, že **obě tyto události** zasáhly naši moderní společnost **mimořádně silně a v principu vlastně bolestněji** a tvrději, než by odpovídalo jejich skutečnému rozsahu. Byla otevřena Pandořina skříňka. Přesněji byly otevřeny skříňky dvě.

V první vyčkávaly pod zámek a ve skrytu **otázky smyslu a udržitelnosti globalizace**. Zámek této skříňky tvořilo apriorní tvrzení „globalizace přináší prospěch chudým i bohatým“. Aniž by byl tento axiom popřen, jeho zánik přišel z obchvatu: „Možná ano. Avšak bohatým násobně více a na chudé zbývají droby.“

V té druhé čekala na svoji chvíli **témata bezpečnosti a mezinárodních rizik**, která do ní byla uzamčena po pádu železné opony a konci studené války. Mnoho času se věnovalo mimořádně nepozornému čtení a velmi omezenému pochopení některých knih. Jiné knihy byly přehlíženy jako výsledek salónních disputací bez valného praktického smyslu. Řada signálů příštích problémů byla bagatelizována nebo přímo zcela opomíjena.⁷

Nelze proto vyloučit, že právě roky 2020 až 2022 se stanou na určitou dobu **bodem zlomu** směřování vývoje **světové ekonomiky** a společnosti. Jakkoliv to určitě **nelze brát za rozhodnuté** a potvrzené, je možné, že právě **covid-19, energetická krize a válka na Ukrajině povedou k otočení vývoje od prohlubování globalizace** (která ale procházela určitou krizí již dříve)⁸ k nějakému **novému typu izolacionismu** (o jehož charakteru lze zatím jenom spekulovat).⁹

Jestliže totiž covid-19 ukázal, že za určitých okolností se mohou stát globální vazby **mimořádně zranitelnými**, válka zase obrátila pozornost k takovým oblastem, jako je **energetická bezpečnost** a strategický význam schopnosti samostatné existence hospodářského systému **nezávisle na externích zdrojích**.

Celkově je možné postavit určitý zjednodušený výklad posledních desetiletí: Obrovský optimismus prvních dvaceti let po pádu socialismu byl charakterizován

představou **finálního vítězství liberálních demokracií**.¹⁰ K prvnímu nahodání této vize došlo v souvislosti s **finanční krizí 2007** a s následnou krizí ekonomikou, kdy tržlinu dostala představa stále se **prohlubující globalizace** a vedle toho i představa samoregulace finančních trhů v globálním prostředí. **Pandemická vlna 2020–2021** zase ukázala **rizika globálního obchodu**, kdy zhroucení logistiky přineslo obrovské finanční a produkční ztráty. A konečně **energetická krize** a **válka na Ukrajině** odhalily fakt, že jsme nečetli Huntingtonovy práce pozorně. Navíc byl až do zhoršení mezinárodní situace v předchozím a v tomto desetiletí chápán mnohdy jako akademický autor brilantního mozkového cvičení. Nové situace a nová fakta však kladou otázku, zda by nebylo lepší číst jeho klíčové dílo spíše jako souhrn praktických pouček. Ukázalo se, že **vize střetu civilizací** není našemu světu ani zdaleka tak **vzdálená**, jak si lidé devadesátých let minulého století představovali.

V každém případě platí, že pandemie, energetický šok i válečný konflikt ve východní oblasti Evropy budou vyžadovat skutečně hlubokou analýzu a precizní zkoumání. K tomu bude nutné získat také určitý časový odstup umožňující dostatečný nadhled. Nicméně v dalších částech této publikace pozorný čtenář nalezne řadu podnětů na toto téma alespoň v té podobě, jaká je možná v podstatě ještě v průběhu zmiňovaných dějinných událostí.

Cirkularita, globalizace a nezávislost

Nyní se však pokusíme o některé postřehy na téma dopadů covidové krize, energetické krize a války na Ukrajině tak, jak je možné o nich mluvit s ohledem na další osud oběhového hospodářství čili **cirkulární ekonomiky**.

Otázky konce globalizace i nezávislosti (energetické, surovinové, strategické) jsou v tomto směru velmi podstatné. Nicméně jde o vlivy, které se různým způsobem kříží a ovlivňují.

Pokud je řeč o **konci globalizace**, je třeba to chápat jako jistou **nadsázku**. Každopádně by toto zjednodušené vyjádření nemělo být chápáno doslovně tak, že jednotlivé kontinenty ztratí vzájemné vazby a že se ekonomická činnost přestane přelévat po celé planetě. Přesnější by bylo hovořit o jakémsi **dočasném zpětném chodu** nebo o **snížení úrovně globalizace**.

Avšak konkrétní název pro určitou událost nebo pro soubor událostí není zase tak důležitý. Podstatnější je, že zpomalení či dokonce reverze globalizace znamenají pravděpodobně také **negativní ovlivnění rozvoje cirkularity**. Řada aspektů prosazování a podpory cirkulární ekonomiky je totiž postavena právě na **globálních dohodách**. Pokud však takové dohody **přestanou platit** nebo pokud ty již

dosažené po době jejich platnosti **nebudou obnoveny**, na jakém základě bude pak docházet k dohodám příštím?

Naopak nově vyvstálá potřeba energetické a surovinové nezávislosti v jejích různých rovinách nutně musí vést (přinejmenším ve vyspělých zemích) mimo jiné k větší pozornosti k problematice **obnovitelných zdrojů** a obecně k **cirkularitě**. Neboť ta je vždy snížením závislosti na externích zdrojích, a tedy podpořením nezávislosti v doslovném významu tohoto slova. Berme jako v principu fakt, že právě vyspělé státy jsou z historických důvodů zeměmi nejvíce **závislými na surovinových základnách zemí ekonomicky méně vyvinutých**. V tuto chvíli schválně ponecháváme stranou geopolitické souvislosti této skutečnosti. Každopádně oba poslední šoky ukazují, že **nelze do budoucna spoléhat** na soustavný příliv surovin za podmínek nastavených v předchozích desetiletích – ať již k narušení vazeb dojde z důvodů pandemických nebo z důvodů přeměny politických řešení v řešení válečnická.

Z toho nutně plyne **další úhel pohledu** na stejnou problematiku. Tím je **budoucnost společenské podpory zavádění cirkulární ekonomiky** v situaci hluboké a složité strukturální krize. Lze říct, že v předchozích letech měla cirkulární ekonomika určitou **podporu společností** ve vyspělých zemích. Jinými slovy: kroky vedoucí k dalšímu zavádění cirkulární ekonomiky byly podporovány takovou většinou obyvatel, která ve vyspělých zemích umožňovala opakované zvolení těch politických formací, jež cirkulární ekonomiku prosazovaly a v **současnosti prosazují** (samozřejmě principiálně platí, že v různé míře a s různou intenzitou).

Avšak vzhledem k tomu, že součástí popisovaných krizí je i velmi vážná krize energetická, která má naprosto zásadní cenové dopady a tím i vliv na **životní úroveň širokých vrstev** obyvatel, naskytá se otázka, zda je tato podpora představitelná i v budoucnosti a zda bude **dostatečně silná** k tomu, aby politická podpora cirkulární ekonomiky pokračovala.

Nesporně se může zdát, že tato podpora razantně poklesne, neboť veřejnost ve vyspělých zemích může snadno dospět k závěru, že **významný díl viny** na cenových šocích nese právě **politika** spojená s podporou cirkulární ekonomiky v jejím širokém smyslu slova (tedy včetně obnovitelných zdrojů a potlačování fosilních paliv). I zde ale můžeme najít opačný pohled.

Závislost vyspělých zemí (většina, v Evropě to platí prakticky absolutně) **na importu** dlouhé řady surovin od energetických (plyn, ropa) přes technické (železná ruda a další rudy) až po technologické (surovinu pro moderní technologie) nesporně zasáhla společnosti těchto zemí na **citlivém místě**. Fakt, že právě **úspory a cirkularita** mohou být cestami, jak tyto **závislosti rychle snižovat**, nabízí proto naopak značný prostor pro **budoucí podporu** opatření oběhového hospodářství.

Značně zjednodušeně můžeme říct, že se povede rozhodovací proces mezi dvěma cestami.

První znamená **odklon od cirkularity** a návrat zpět ve smyslu obnovení významu fosilních paliv. To by v důsledku vedlo ke snížení tlaků na zavádění cirkulární ekonomiky, neboť by do budoucna nebylo možné počítat s politickými rozhodnutími na její podporu. O podporu by přišlo definování dalších regulací, zmizel by tlak na vynucení kalkulace negativních externalit jako skutečných nákladů ekonomické činnosti do celkových nákladů korporací. Tím by odpadla i hlavní převodová páka mezi politickým rozhodnutím a přizpůsobením ekonomiky těmto rozhodnutím. Nastoupení na tuto cestu by ale musely předcházet **významné politické změny** ve vyspělých zemích – přímočaře řečeno, muselo by dojít k poměrně zásadní změně politických reprezentací těchto států.

Druhá cesta znamená naopak **příklon k dalšímu tlaku na úspory a zavádění cirkulární ekonomiky** s cílem rychlého **snížování závislosti** vyspělých zemí na toku surovin ze zemí méně vyspělých nebo přinejmenším z těch, které se v posledních letech projevují jako nositelé strategických rizik. To však předpokládá, že ve vyspělých zemích bude zachován politický status quo. Zároveň nelze pominout, že úspěšnost této cesty je **limitována technologickými schopnostmi** a technickým pokrokem, stejně jako alespoň elementární efektivitou prosazovaných opatření. Bez relativně rychlého **rozvoje technologií** se to zdá jako relativně velmi těžko splnitelný úkol – alespoň v takovém rozsahu potřeby oproštění se od vazeb na dodavatele surovin, jaký se ve světle pandemie a války jeví jako potřebný.

Nesporné je, že mezi těmito dvěma cestami existuje velká **plocha šedé zóny** s množstvím dalších možností odboček a zkratk, které by byly založeny na dílčích kompromisech a jednotlivých řešeních. A to jak na kompromisech ze strany ochrany životního prostředí, tak i na kompromisech politických směrem k „dodavatelům surovin“.¹¹

Mimořádnost covidové a energetické krize

Je neobyčejně obtížné odhadovat, jaké reakce a postoje ve společnostech převládnou. Nicméně jak bylo naznačeno výše, právě to bude rozhodujícím faktorem, zda příští cesta vyspělých zemí bude spíše blízká první možnosti, nebo se bude více podobat možnosti druhé. Přičemž je potřebné znovu dodat, že tak, jak se v otázce příští podpory cirkularity nasměřují vyspělé země, bude pokračovat i **většina ostatních států**. Žádný z nich (až na výjimky velmi izolovaných společností typu Severní Korea) si nemůže dovolit z ekonomických i dalších důvodů směřování vyspělého světa zcela ignorovat.

Jak bylo výše naznačeno, události počátku třetí dekády 21. století se vyznačují velmi hlubokou strukturou a vzájemnou provázaností, což samo o sobě činí z analýzy obtížnou disciplínu. Nicméně i když to může na první pohled vypadat jako nepřiliš podstatná okolnost (protože lze věc odmítnout poukazem na to, že „krize je prostě krize a není podstatné, jaké má detailní okolnosti“), tak ekonomické dopady pandemie, energetického šoku a války přerostly v **ekonomickou krizi zatím zcela neznámých vlastností**. Nelze ji proto posuzovat jako obvyklou ekonomickou krizi a tak k ní také přistupovat. Také to však znamená, že jen těžko je možné očekávat, že by mohly být účinné obvyklé postupy, které se v posledních sto letech v podobných případech používají.¹²

V každém případě je pro pochopení věci potřebné vrátit se mírně do minulosti a zabývat se i událostmi předcházejícími nynější situaci.

Je třeba zmínit, že řada analytiků **očekávala pro rok 2020 ekonomické problémy** ještě předtím, než se objevily první informace o koronaviru a než se ukázala jeho nebezpečnost a schopnost rychlého šíření.¹³ Tato očekávání budoucích problémů byla různě intenzivní a je například vhodné uvést, že v dané době se začaly **zhoršovat výsledky konjunkturálních průzkumů** a indikátorů, přičemž ale údaje o průmyslu a dalších sektorech byly i nadále v podstatě pozitivní.¹⁴

Interpretace rozchodu směřování „měkkých“ konjunkturálních čísel od „tvrdých“ statistických dat ze zpětného pohledu říká, že zatímco ekonomika setrvačností stále dodávala dobrá čísla a nevykazovala hmatatelné a vážné známky problémů, **insideri** (kteří jsou dotazováni v konjunkturálních průzkumech) **již viděli náznaky budoucích problémů**. Tím nemyslíme, že by snad mimořádně vizionářsky předpověděli příchod pandemie, ale spíše lze dovodit, že v mezipodnikové sféře existovaly náznaky budoucích komplikací, které pak ale byly pandemií pohlceny, zakryty a také zásadně akcelerovány.

Nutnou otázkou pak je, čím byly tyto insidery detekované a později zamaskované či spíše přehlušené problémy způsobeny. Existuje totiž možnost, že šlo o důsledky předchozí snahy o zavádění postupů cirkulární ekonomiky, a to především v rovině plnění globálně stanovených cílů v boji proti klimatické změně. Určitě nelze pominout variantu, že například některé regulační kroky, jakými byl tlak vlád vyspělých zemí na omezování klasické automobilové dopravy a její přechod na elektricitu, změnily přístupy investorů k celé oblasti automobilového průmyslu a narušily tržní prostředí.

Neboť součástí tržního prostředí je i proces umisťování kapitálu do odvětví podle toho, kde kapitál předpokládá nejvyšší zhodnocení při přiměřeném riziku. Pokud do tohoto procesu začnou zasahovat regulace (například diskuse o termínu

zákazu prodeje aut se spalovacími motory), pak nutně dojde k narušení přírodního běhu věcí. V **energetice** pak můžeme hovořit (v prostředí Evropské unie) o **taxonomii investic** do celého odvětví, která po určitou dobu, dostatečně dlouhou k reálným dopadům do hospodářství, **preferovala odlišným způsobem různé technologické postupy** produkce elektrické energie, a tedy nasměrovala celý systém ke konkrétním řešením. Jakkoliv byla později v postcovidové době tato taxonomie změněna a z hlediska jádra i některých fosilních paliv zmírněna, předchozí dopady již dost dobře nebylo možné „vzít zpět“.

Zpětně je skutečně téměř nemožné analyzovat, jak velký podíl na hospodářských těžkostech před pandemií a válkou mohly tyto zásahy do tržního prostředí reálně vyvolat. Jisté nicméně je, že **nulový dopad mít nemohly**.¹⁵

Podobně ale existují i možnosti další, namátkou v tuto chvíli můžeme zmínit například potenciální dopady již zmíněného dlouhodobého období měnové expanze (kvantitativního uvolňování), o kterém řada českých i světových ekonomů poměrně trefně poznamenávala, že vedlo k situaci „ekonomiky na steroidech“. Tedy **ekonomiky, jejíž růst byl dlouhodobě živěn emisí peněz**, což se nutně dříve nebo později muselo projevit zesílením nerovnováh a křehkostí růstu.

Podobných vysvětlení je k dispozici více a podrobněji se jimi budeme zabývat v dalších částech této publikace. Na tomto místě je však možné téma uzavřít konstatováním, že ke všem složitostem období 2020 a 2021, které se promítly a dále budou promítat do let dalších, je nutné připočítat také prakticky nezpochybnitelnou skutečnost, že ještě **před začátkem pandemie se sice ekonomiky vyspělých zemí chovaly jako ekonomiky v konjunktuře, ve zvyšující se míře však zároveň vykazovaly náznaky blížící se krize**.

Ke všem již zmíněným zvláštnostem a specifickým okolnostem covidové krize a navazující energetické krize proto ještě musíme připočítat velmi pravděpodobnou možnost, že ekonomiky vyspělých zemí a koneckonců i ekonomika světová **stály na pokraji problémů**, které bychom mohly nazvat krizí cyklickou (jakkoliv i zde by bylo možné najít řadu specifických okolností). Jaké celý tento uzel problémů měl a bude mít dopady na prostředí cirkulární ekonomiky, se pokusíme alespoň naznačit v následujících kapitolách.

Několik poznámek ke struktuře publikace

Úvodní kapitoly knihy jsou věnovány vyhodnocení důvodů, průběhu a důsledků právě popsaných okolností a **krizi**. Jde o pohled většinou makroekonomický a založený na celkovém hodnocení statistických dat. Pozornost však bude pečlivěji

věnována také důsledkům pro oběhové hospodářství, vedle toho i nutným odbočkám spíše politologickým a sociologickým. Neboť, jak bylo výše řečeno, pokračování politických rozhodnutí k podpoře cirkularity je možné jenom a pouze v případě, že tato rozhodnutí budou mít odpovídající společenskou podporu.

Významná pozornost bude věnována otázkám určitého **souboje mezi izolacionismem a globalizací**, jak byla tato problematika ostatně naznačena již dříve.

Druhá část knihy se věnuje otázkám **postavení a reakce podniků** v postcovidové válečné době.¹⁶ Sledujeme zde tlaky vytvářené na podnikovou sféru mimořádnou kombinací okolností, přičemž tyto tlaky se vyznačují neobvyklou asymetrickostí a elasticitou. Věnujeme se zde i **posílení tlaků spotřebitelů** na činnost podniků a novým požadavkům na cirkularitu spotřební produkce. Uvažujeme zde také o otázce **nového postavení a strukturalizace oblasti služeb**. Jak je obecně známo, tento sektor byl během covidové krize vystaven velmi speciálnímu působení restriktivních opatření, a i zde lze najít důsledky související s otázkou cirkularity.

V třetí části se budeme věnovat problematice **občanských postojů** (nikoliv však politických) v souvislosti s konkrétními oblastmi oběhového hospodářství. Jakkoliv je totiž dříve zmíněná otázka příštích politických postojů veřejnosti velkou neznámou následujících let, v jakési praktické rovině cirkularity jsou zjištělné mnohé **velmi zajímavé změny spotřebitelského a občanského chování**. Rozsáhleji budou proto zmíněny mimo jiné takové jevy jako tlak spotřebitelů na úspornost spotřebních předmětů a jejich cirkulární design či velmi specifická problematika vlivu demografického vývoje na přístup k recyklaci.

Literatura

- BERGDOLT, Klaus (2002): *Černá smrt v Evropě*. Praha: Vyšehrad, 2002.
- CANTOR, Norman F. (2001): *Po stopách moru – černá smrt a svět, který zrodila*. Praha: BB/art, 2001.
- DUGIN, Alexandr (1997). *Osnovy geopolitiki*. Moskva: Arctogaia (1997).
- FUKUYAMA, Francis (2002): *Konec dějin a poslední člověk*. Praha: Rybka Publishers, 2002. ISBN 80-86182-27-4
- HUNTINGTON, Samuel (2002): *Střet civilizací, boj kultur a proměna světového řádu*. Praha, Rybka Publishers, 2001. ISBN 80-86182-49-5
- KISLINGEROVÁ, Eva a kol. (2021): *Cirkulární ekonomie a ekonomika: Společenské paradigma, postavení, budoucnost a praktické souvislosti*. Praha: Grada Publishing, 2021.

MFČR (2019): *Makroekonomická predikce – červenec 2019*. Dostupné z: www.mfcr.cz/cs/verejny-sektor/makroekonomika/makroekonomicka-predikce/2019/makroekonomicka-predikce-cervenec-2019-35796

ROJEK, Pawel (2015): *Rusko – prokletí impéria. Zdroje ruského politického chování*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2015.

SVOBODA, Jiří (1997): Historie morových epidemií. *Vesmír* (74), 496 (9). 1997. Dostupné z: vesmir.cz/cz/casopis/archiv-casopisu/1995/cislo-9/historie-morovych-epidemii.html

WONDRÁK, Eduard (1999): *Historie moru v českých zemích*. Praha: Triton, 1999.

Poznámky

- 1 První morová rána, jejíž příčinou byl pravděpodobně opravdu mor, tedy nemoc způsobená bakterií *Yersinia* (dříve *Pasteurella*) *pestis*, nastala zřejmě roku 558 (takzvaný Justinianův mor). Poslední byla pak epidemie z roku 1828, která postihla Moldávii. V centrální Evropě byla poslední skutečná morová rána zaznamenána o minimálně sto let dříve (díky hygienickým a dalším opatřením). V mezidobí existují záznamy o více než 390 epidemiích různého rozsahu a různé síly. Mnohdy je těžké odlišit, kdy šlo skutečně o mor a kdy o cholera, chřipku nebo jiné nakažlivé choroby. Pro postižené oblasti však platí, že úbytky obyvatel se počítaly v řadě případů v desítkách procent a lokálně existovaly případy v podstatě naprostého vymření místního obyvatelstva.
- 2 Samozřejmě to nelze brát tak, že bychom zde chtěli naznačovat přímou souvislost typu „z moru vzešla reformace“. Reformní hnutí by s velmi vysokou pravděpodobností vzniklo v každém případě. Otázkou však je, zda by v jiné hygienické a zdravotní situaci získalo tak silnou společenskou odezvu a zda by se skutečně stalo podnětem rozdělujícím po několik století evropský kontinent. Dost možná by v této alternativní historii spíše zůstalo uvězněno za zdmi univerzit a bylo by především intelektuálskou než všelidovou záležitostí.
- 3 Namátkou, rok 1439: přes padesát tisíc obětí pouze v historických Čechách, obrovské ztráty na životech na Moravě a ve Slezsku. Rok 1483: přes 30 000 obětí pouze v Praze a okolí, nesčetné v dalších částech země.
- 4 Data a informace o historii morových ran jsou převzata především z publikací Wondrák (1999) a Svoboda (1995). Více k tomuto tématu pak například Bergdolt (2002) či Cantor (2001).
- 5 První ropný šok je datován rokem 1973, kdy se vlivem různých událostí (jomkipurská válka, pokles těžby ve Spojených státech, odchod dolaru od zlatého standardu a rozpad brettonwoodského měnového systému) rozhodly arabské státy sdružené v OPEC ke snížení těžby o pět procent a k uvalení ropného embarga na Spojené státy a některé další země podporující Izrael. První ropný šok vedl k řadě důsledků. Z mezinárodního hlediska například k tomu, že evropské státy se pod vlivem ropného vydírání uchýlily k politice vstřícnější k palestinským požadavkům a k větší toleranci některých arabských teroristických skupin, ekonomicky důležitější však byla změna přístupu amerických zákazníků k automobilům a k otázce jejich spotřeby, což stálo na počátku postupného úpadku

automobilového průmyslu v USA a k nadvládě japonských vozů. Obecně platí, že zhruba k těmto událostem se vztahuje soustavnější snaha o vývoj technologií s nižší energetickou náročností. Ropné embargo a první ropný šok vedly také paradoxně k začátku konce éry naprosté dominance arabských těžařů. Následovaly totiž skutečně mimořádné investice do hledání nalezišť na dosud nevyzkoušených místech a podstatné rozšíření počtu zemí schopných významným způsobem promluvit do zásobování světového trhu. Mimořádné výnosy z exportu ropy, které díky cenovému skoku na světových trzích získal Sovětský svaz, pomohly podle ekonomických historiků oddálit krach socialistického hospodářského systému o zhruba deset let. Druhý ropný šok se odehrál v roce 1979 a souvisel s pádem režimu v Íránu a s nástupem islámských fundamentalistů k moci.

- 6 Samozřejmě není racionální srovnávat desítky milionů mrtvých první a druhé světové války s desítkami tisíc mrtvých v rusko-ukrajinské válce. O geografických souvislostech těchto skutečně globálních konfliktů pak tváří v tvář z globálního pohledu lokálnímu charakteru této války také nemá smysl hovořit.
- 7 Nepozorně byl čten zvláště Fukuyama a jeho *Konec dějin a poslední člověk* (1992, česky 2002), málo vnímán a podceňován byl Huntington (1996). Z českého hlediska je poučné, že skutečně mnoho si o překvapení let 2021 a 2022 mohli pozornější domácí čtenáři přečíst už před časem třeba v analýzách Pawla Rojeka (2014). Signifikanční pak je, že ač jsou současní ruští politologové hojně diskutováni v odborných kruzích i v běžných veřejných diskusích, skutečná znalost jejich prací není velká. Mimořádně zářející v tomto směru například je, že v češtině neexistují překlady většiny základních knih Alexandra Dugina (především chybí Dugin, 1997). V zemi, která byla přes dvacet let okupována Sovětským svazem, je to nepochopitelná ležérnost.
- 8 V následujících kapitolách bude toto téma několikrát zmíněno i analyzováno. Na tomto místě se však sluší poznamenat, že někteří autoři považují za okamžik zlomu směřování k větší globalizaci teroristické útoky z 11. září 2001, další pak finanční krizi let 2007 až 2009. V nabídce jsou však i jiné konstrukce, leckdy velmi zajímavé.
- 9 Často se hovoří o izolacionismu obchodních zón, tedy o tom, že činnost World Trade Organization bude nahrazena úzkou spoluprací menších, obvykle kontinentálních obchodních organizací. Typicky se uvádí Evropský hospodářský prostor (EHP, anglicky European Economic Area, zkratka EEA), což je společná dohoda EU a ESVO, nebo USMCA (United States–Mexico–Canada Agreement, což je třístranná dohoda o volném obchodu navazující na NAFTA). Často se pak zmiňuje BRICS (jen málo formalizované obchodní uskupení Brazílie, Ruska, Indie, Číny a Jižní Afriky), jakkoliv ale v tomto případě ve skutečnosti není možné hovořit o zóně volného obchodu ani o nějaké opravdové užší spolupráci v obchodní oblasti. Od roku 2020 se v této souvislosti samozřejmě často operuje se vznikem RCEP (Regional Comprehensive Economic Partnership), z hlediska počtu obyvatel dvoumiliardové zóny volného obchodu zahrnující nemalou část Asie včetně Číny, Jižní Koreje, Japonska, Austrálie a řady států Tichomoří. Po určitou dobu se hodně psalo o konceptu Nové hedvábné stezky (někdy také Pás a stezka, One Belt, One Road), čínském projektu založeném (jak je v Číně běžné) na ozvucích poměrně dávné historie.
- 10 Jakkoliv je již zmíněný Fukuyama v tomto směru jako původce bezbřehého optimismu nevinný, obvyklý zjednodušený výklad jeho *Konce civilizace* myšlenky této studie hrubě zplošťuje.

- 11 Pokud je řeč o surovinách, je potřebné zdůraznit, že se pojem využívá v širším smyslu slova a poněkud rozostřeně. Není vždy nutné si představit třeba pouze bauxit, ale také surový hliník nebo základní produkty z hliníku. Suroviny tedy považujeme nejen za primární zdrojové suroviny, ale také za produkty těžkého průmyslu a jejich základního (obvykle energeticky vysoce náročného) zpracování.
- 12 Zde skutečně nejde o hodnocení, zda například přístup označovaný obvykle jako keynesiánský či neokynesiánský může nebo nemůže fungovat, stejně tak zde není hodnoceno, zda je funkční postup doporučovaný v určitých obdobích Mezinárodním měnovým fondem.
- 13 Bylo by možné snést pro toto tvrzení řadu důkazů. Příkladem může být úvod predikce vývoje ekonomiky z 31. července 2019, kde autoři z Ministerstva financí České republiky uvádějí: „Oslabování globální ekonomické expanze, které započalo v roce 2018, pokračuje i v letošním roce. Projevuje se zde zejména nárůst protekcionismu a eskalace napětí v mezinárodních obchodních vztazích a s nimi spojené nejistoty podnikatelů i spotřebitelů ohledně budoucího ekonomického vývoje. Navíc se dále výrazně rozšiřují rizika. Ekonomika Evropské unie je podporována silnou domácí poptávkou a situací na trhu práce, méně se daří exportně orientovaným aktivitám. Ekonomický růst v prvním čtvrtletí 2019 překonal očekávání. To však bylo do značné míry způsobeno dočasnými faktory, například tvorbou zásob ve Spojeném království před původním termínem odchodu z Evropské unie nebo mírnou zimou. Výhledy na zbývající část letošního roku jsou již méně příznivé.“ (MFČR 2019) Tehdejší odhad vývoje HDP pro Českou republiku počítal pro rok 2019 s růstem 2,5 procenta a v roce 2020 se zpomalením na 2,3 procenta. Především druhé číslo bylo nižší, než s jakým pracovala předchozí predikce ministerstva.
- 14 Velmi zajímavá je tato pasáž: „V České republice, obdobně jako v řadě případů v zahraničí, došlo k odtržení vývoje konjunkturálních indikátorů od ‚tvrdých‘ dat. Statisticky zjišťovaná data například o průmyslové produkci, zahraničním obchodu či maloobchodních tržbách vykazují nadále velmi dobré výsledky. Oproti tomu souhrnný indikátor důvěry, který je patrně značně ovlivněn narůstajícími riziky, již od října 2018 naznačuje výrazné zpomalení ekonomické aktivity.“ (MFČR 2019)
- 15 Aby nedošlo k nějakému výraznému nepochopení: ve skutečnosti je potřebné chápat regulatorní zásahy ve prospěch cirkularity jako snahu o stanovení negativních externalit, tedy externích neznámých nákladů spojených s dopady činnosti na zhoršování životního prostředí. Což se týká jednotlivců a především korporací. Neznamená to však, že by bylo prakticky možné vypočítat tyto náklady a spravedlivě je rozdělit mezi jednotlivé podnikatelské subjekty. Jde o samostatnou a velmi složitou problematiku, k jejímuž výkladu není na tomto místě dostatečný prostor. Více k této otázce například Kislingerová et al (2021, s. 40–42).
- 16 Samozřejmě máme stále na mysli, že de iure nejsou vyspělé země ve válečném stavu a ani se nijak přímo válečných operací neúčastní (alespoň v žádném případě tomu tak není v době uzávěrky této publikace). Na druhé straně nesou určitý významný díl nákladů, a to jak formou finanční a vojenské pomoci jedné z válčících stran, tak i formou zpětných dopadů sankcí uvalených na druhou válečnou stranu a konečně i formou sankcí uskutečňovaných onou druhou válčící stranou na tyto země. Pro zjednodušení proto v omezené míře a tam, kde se to zdá vhodné, používáme s vědomím určité hyperboly pojem „válečná doba“.